

ASPECTE ALE SATULUI BUCOVINEAN ÎN CONDICILE CRONICALE

ELENA-LUMINIȚA MARTINIUC

Anul 1889 însemna pentru preoții ortodocși bucovineni o nouă obligație pastorală impusă de către mitropolitul Silvestru Morariu-Andrievici. Dacă toate celelalte obligații erau impuse de Curtea de la Viena sau erau dictate de interese mai mult sau mai puțin obscure, de această dată interesele erau doar pentru a se păstra peste veacuri fapte, evenimente, întâmplări peste care, de obicei, se așterne praful uitării. Privită cu oarecare reticență, această obligație și-a atins scopul, în condicile cronice fiind consemnate de-a lungul vremii istoria localității, viața parohiei, evenimente politice, demografice, sociale, culturale etc.

Aceste condici cuprind însemnări făcute de preotul paroh și poartă amprenta personalității și culturii acestuia. De asemenea, condicile cronice constituie izvoare de istorie locală, ineditul acestor informații venind din faptul că ele au rămas nealterate și reflectă spiritul românilor bucovineni confrunțați cu ocupația austriacă, colonizările masive și afirmarea culturii și a spiritualității românești.

Deși a fost percepută, la început, ca încă o corvoadă, ținerea acestei condici și-a atins scopul, iar istoricul interesat de accesarea la noi izvoare istoriografice găsește uneori și aici informații utile, unele inedite.

Importanța consemnării evenimentelor este surprinsă de către preotul paroh de la Solca care notează că „fiecare cronică e o filă din istoria țării”¹. Informațiile surprinse în condicile cronice sunt variate, pornind de la întemierea satului până la informații de ordin astronomic. În condicile cercetate de noi observăm că preoții care au făcut însemnările erau destul de bine informați în ceea ce privește evenimentele externe pe care nu numai că le-au amintit, ci le-au și analizat².

¹ Arhiva Parohiei Ortodoxe Solca, *Condica cronică*, p. 15.

² [În armonie cu preocupările în domeniu, apărute în România după evenimentele din 1989, redacția periodicului „Analele Bucovinei” acordă importanță istoriei locale și îndeosebi condicilor parohiale din Bucovina istorică, intitulate și „condici cronice”, care sunt introduse în bisericile și mănăstirile ortodoxe din Bucovina începând cu anul 1890, după model occidental. Câțiva dintre colaboratorii „Analelor Bucovinei” publică, de-a lungul timpului, studii valoroase pe această temă. În ordine cronologică, acestea sunt: Ion Popescu-Sireteanu, *Siretul la sfârșitul sec. al XIX-lea și prima jumătate a sec. al XX-lea după o cronică parohială și după izvoare contemporane*, în volumul *Siretul – vatră de istorie și cultură românească*, Iași, Editura Omnia, 1994, p. 115–127; Mihai Iacobescu, *Condicile cronice – izvoare istorice pentru reconstituirea unor realități din trecutul Bucovinei*, în

Am considerat necesar să structurăm toate aceste informații astfel:

- 1) Viața satului bucovinean și frământările sale;
- 2) Demografie;
- 3) Școala – factor de iluminare a poporenilor;
- 4) Societățile culturale – mijloc de răspândire a civilizației;
- 5) Agricultură și informațiile meteorologice.

Pentru a nu afecta valoarea de document de limbă, coloratura regională și arhaică a acestor „condici cronice”, aflate, cu puține excepții, încă în manuscris, am păstrat, pe cât posibil, particularitățile fonetice, lexicale și gramaticale ale graiului bucovinean, conservate elocvent și în paginile condicilor parohiale din zona Rădăuților. Peste tot, însă, normele de ortografie și de punctuație sunt cele impuse de Academia Română și în vigoare astăzi.

1) Viața satului bucovinean și frământările sale

„Codrul Cosminului”, serie nouă, Analele științifice ale Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, seria Istorie, nr. 8–9 (18–19), 2002–2003, Suceava, Editura Universității, 2004, p. 229–235. Istoricul sucevean Mihai Iacobescu valorifică aici două cronici parohiale din Bucovina: *Condica cronică a parohiei Solca* și *Condica cronică a parohiei Pârteștii de Jos*. Tot el face referiri la cronicile parohiale din Bucovina și în cartea sa *30 de zile în „Siberia”. Căutând arhivele Bucovinei*, Iași, Editura Junimea, 2004, în capitolul IX, *În universul lumii rurale de odinioară*, p. 168–215, unde reproduce obligațiile parohului din *Prospectul* trimis parohiilor, în anul 1890. Vasile Diacon publică lucrarea *Cronicile Suhei bucovinene*, vol. I–II, Iași, Editura Tipografia Moldova, Seria „Monografii bucovinene”, 2005. În volumul al II-lea, destinat anexelor, el tipărește integral șase cronici parohiale din Bucovina, fiind singurul istoric care face acest lucru, oferind cercetării științifice, cu onestitate, noi izvoare istoriografice: *Condica cronică a parohiei ortodox-orientale Gemine cu atinențele ei Ostra și Slătioara, începând cu anul de la Christos 1890*, p. 15–67; *Condica cronică a expositurii parohiale Negrițea*, p. 68–106; *Condica cronică a parohiei Bucșoia cu filiala Frasin*, p. 107–242; *Condica cronică a expositurii parohiale ort. or. în Ostra, lângă Stulpicani, din arhiepiscopia ort. or. a Bucovinei*, p. 243–303; *Condica cronică a parohiei ortodox române Doroteia*, p. 304–324; *Cronica parohială Slătioara*, p. 325–335. Preocupat de cercetarea zonei din perspectiva „istoriei totale”, Vasile Diacon valorifică, de asemenea, condicile de stare civilă: – condicile mitricale sau protocoalele de mitrice (pentru născuți, cununați și morți), introduse în Bucovina, prin Patentul împărătesc din 20 februarie 1784, începând cu 1 mai 1784; – condicile vestirilor și ale cununaților; – conscripțiile sau recensămintele parohiale de dinainte de 1918, introduse în Bucovina, ca obligație a preotului paroh, prin *Plan zur Regulierung des geistlichen Kirchen und Schulwesens*, din 29 aprilie 1786 etc. În spiritul orientării programatice a Institutului „Bucovina” al Academiei Române, Vasile I. Schipor, secretarul de redacție al periodicului „Analele Bucovinei”, publică un amplu documentar, *Condicile parohiale din Bucovina* (I), în „Analele Bucovinei”, anul XIV, nr. 1 (28) [ianuarie–iunie] 2007, p. 207–251. Documentarul, nemenționat de autoarea studiului pe care îl publicăm în acest tom, republică integral șase documente privind introducerea „condicilor cronice” în Bucovina istorică, precum și îndrumările privind ținerea acestora, oferind celor interesați de cunoașterea istoriei acestei provincii un instrument de lucru util, mai ales în condițiile de astăzi, când accesul la arhive (de stat, dar și ale bisericilor și mănăstirilor) este iarăși anevoios, mai ales pentru cercetătorii neînregimentați.] Ampla prezentare a condicii parohiale de la Arbore aduce, totodată, aici o nouă perspectivă de înțelegere și interpretare a istoriei locale, despovărată de stereotipuri și clișee. Nota noastră – Vasile I. Schipor]

Informațiile despre satul bucovinean merg, în toate condiciile studiate, mână în mână, pentru că în toate se menționează starea țăranului bucovinean, aflat în dificultate în țara și pe pământul strămoșilor săi. Parohul de la Pârteștii de Jos, Ilie de Androchowicz, notează în anul 1894: „Gospodăriile poporenilor sunt cam slăbuțe, din cauza că au teritoriu foarte mic și așa foarte puțin pământ carele, pe lângă toate, încă e foarte slab”³. Deci se simțea acut lipsa terenului agricol, care să susțină familiile localnicilor. De asemenea, se menționează că fertilitatea acestor terenuri lăsa mult de dorit.

Tot în anul 1894 este amintit un eveniment pe care-l regăsim în mai multe condici și anume acela al venirii în Bucovina a „așa-numitului prooroc din Mahala, Ștefan Senciuc”⁴, care a realizat prin cuvântările sale ceea ce n-au putut obține preoții, nici primarii și nici legile emise de Curtea de la Viena: renunțarea la băutura în satele din Bucovina. Iată cum descrie acest eveniment parohul din Solca: „Beția a disparut, deodată oamenii s-au trezit, au venit la cunoștința de sine, au parasit crâșmele, s-au dat la muncă și la chiverniseală”⁵.

Totuși, în această privință, preoții parohi sunt sceptici și temători că acest obicei va fi reluat, iar această renunțare la alcool să nu fie de scurtă durată: „Toți poporenii din Pârtescii de Jos deodată s-au lăsat de beutura stricăcioasă a rachiului și din bețivii cei mai mari au devenit oameni trezi”⁶. Acest preot își sfârșește însemnările pe anul 1894 afirmând că „extremele nu sunt bune neциodată”, dar acest fapt e catalogat ca fiind o realizare deosebită.

Flagelul alcoolismului era destul de răspândit în Bucovina datorită crâșmarilor care aveau două sau trei crâșme arendate într-un sat. Acest lucru aducea nenorocire familiilor bucovinene, ruinându-le și făcându-le vulnerabile în fața negustorilor, de la care luau bani pe datorie. În sprijinul celor de mai sus menționate, iată ce scria, în 1893, preotul din Pârtești: „Poporenii sunt dedați beției și imoralității în grad suprem”⁷.

Despre acest flagel amintește și A. D. Xenopol care notează, în timp ce se afla într-o călătorie prin Bucovina: „Mai multe sate, adâncite în patima beției, au fost vindecate pe deplin, prin spornica lucrare a preoților, care adeseori pun pe

³ Arhiva Parohiei Ortodoxe Pârteștii de Jos, *Condica cronică*, p. 4.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Arhiva Parohiei Ortodoxe Solca, *Condica cronică*, p. 6.

⁶ Arhiva Parohiei Ortodoxe Pârteștii de Jos, *Condica cronică*, p. 4.

⁷ *Ibidem*.

țărani să jure în Biserică că nu vor mai bea. Astfel, cităm satul Liteni, lângă Suceava, scăpat de beție prin preotul Berariu”⁸.

În antiteză cu parohienii din Pârtești și Solca se află cei din Bilca, deoarece preotul paroh notează: „Populația din Bilca e un popor blând, pacinic, moral și religios”⁹. Totuși aceste informații datează din anul 1926 când flagelul băuturii s-a mai astâmpărat. Ca un părinte care încearcă să-și protejeze copiii de cearta celui care va citi rândurile cronicii, preotul notează: „În vechime erau oamenii din Bilca mai bețivi, dară de când se bucură de lumina învățăturilor sf. biserici și ale școlii patima aceasta a mai slăbit”¹⁰.

În ceea ce privește localitatea Marginea, aici vedem alte tipuri de preocupări pe lângă agricultură și creșterea animalelor. Astfel, existența unui gater de prelucrare a lemnului aducea venituri mulțumitoare în buzunarul mărginenilor care transportau lemne până în gara din Rădăuți. Pe lângă acest venit, în anul 1907, în Marginea existau mulți meșteșugari, dar cei mai mulți dintre ei erau olari. Cu toate că din punct de vedere material o duceau mai bine decât locuitorii din vecinătate, preotul notează cu privire la situația materială a enoriașilor săi: „Acesta (poporul, n. n. – E. L. M.) nu se poate zice că-i de tot sărac, dar nu se poate concede că-i tocmai bine situat materalminte, o duce și el bietul cum poate”¹¹.

Se știe că țăranul bucovinean și-a iubit foarte mult pământul, pe care l-a muncit cu trageră de inimă, iar acesta i-a asigurat traiul zilnic lui și familiei sale. Totuși, observăm că acolo unde, pe lângă agricultură, oamenii aveau și o altă îndeletnicire traiul era mai lesnicios. Acest lucru este observat de parohul din Marginea care a scris: „Lipsind la noi în țeară îndeocomun întreprinderi mai mari de industrie, poporul sărac este avisat numai la lucrul prost și nu este tocmai bine plătit”¹². Observația preotului este pertinentă, pentru că și cu o plată mai slabă enoriașii săi o duceau mai bine decât cei din Pârtești, spre exemplu, care erau nevoiți să treacă în România la muncă ca să-și câștige traiul zilnic: „Cea mai mare parte din muncitorii pâlmași e angajată la lucru, în România. Împrejurarea aceasta însă ne scumpește și împuținează lucrătorii în localitate”¹³.

În anul 1897 populația din Horodnicul de Jos se ocupa cu lucrul pământului și creșterea animalelor. Deși sunt vecine din punct de vedere geografic, în

⁸ A. D. Xenopol, *O călătorie la Dorna, în Bucovina (1888)*, în *Bucovina în reportaje de epocă*, Antologie, argument și note de Doina și Liviu Papuc, Iași, Editura Alfa, 2005, p. 48.

⁹ Arhiva Parohiei Ortodoxe Bilca, *Condica cronică*, p. 14.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Arhiva Parohiei Ortodoxe Marginea, *Condica cronică*, p. 2.

¹² *Ibidem*.

¹³ Arhiva Parohiei Ortodoxe Pârteștii de Jos, *Condica cronică*, p. 16.

Horodnic nu existau alte ocupații sau activități aducătoare de venit: „Profesiuni nu provin, și industria casnică se cultivă numai în cele tradiționale și necesare”¹⁴.

Fiecare preot paroh care a scris despre enoriașii săi în aceste condici a scos în relief atât starea morală cât și cea materială. Despre starea morală a locuitorilor acestor localități amintește și Gheorghe Ghibănescu: „Căutături vioaie, figura senină și deșteaptă, țăranul român are însușiri sufletești ce bat pe toți vecinii săi: ruși, nemți și evrei”¹⁵. Despre bunătatea țăranului bucovinean ne vorbește și preotul de la Solca, paroh care ne transmite de peste veacuri frământările unui sat, cu peste 300 de suflete, de ortodocși fără biserică proprie. Astfel, este amintit faptul că între anii 1841 și 1844 credincioșii din satul Clit au primit de la locuitorii din Marginea biserița cea veche, care data din anul 1766 și care devenise neîncăpătoare pentru mărgineni. Unitatea celor de același neam și credință reiese și din faptul că un gospodar din Arbore a donat terenul pe care îl avea în satul Clit, unde a fost așezată biserița cu hramul „Nașterea Maicii Domnului”. Odată adusă aici, această biserică a trebuit lărgită și înfrumusețată, iar ajutorul a fost dat de mai mulți credincioși din Arbore, care au fost alături din cei din Clit în dorința lor de a avea o biserică la ei în sat, spre a nu mai fi nevoiți să străbată distanțe mari pentru a participa la sfintele slujbe: „Lungă vreme au trăit clitenii afară de biserică și trebuie dacă vra să asculte sfânta Liturghie să se trudească până la Solca au până la Arbore”¹⁶.

Despre starea morală a locuitorilor din Pârteștii de Jos preotul Ilie Androchowicz scrie în anul 1908: „Moralitatea îi tare în poporul, cum îi zic, necult”¹⁷. Tot în acest context preotul adaugă cu mândrie: „Noroc mai avem că firea poporului îi ast feliu alcătuită, că el întâi ascultă cele ce i se propoveduiesc, apoi sfătuind într-olaltă recugetă cele auzite și apoi abia primește cele bune, eară cele rele le respinge cu indignare”¹⁸.

Conținutul condicilor cronicele (cronicilor parohiale) ne prezintă lumea rurală văzută din interiorul ei, preotul paroh fiind cronicarul fidel al evenimentelor și întâmplărilor survenite în rândul enoriașilor săi. Cu toate că erau săraci, țăranii bucovineni aveau demnitate și respect față de valorile morale strămoșești.

2) Demografia

¹⁴ Arhiva Parohiei Ortodoxe Horodnicul de Jos, *Condica cronică*, p. 7.

¹⁵ Gheorghe Ghibănescu, *O excursie în Bucovina*, în volumul *Bucovina în reportaje de epocă*, p. 82.

¹⁶ Arhiva Parohiei Ortodoxe Solca, *Condica cronică*, p. 2.

¹⁷ Arhiva Parohiei Ortodoxe Pârteștii de Jos, *Condica cronică*, p. 7.

¹⁸ *Ibidem*.

În ceea ce privește numărul locuitorilor din fiecare sat, preoții aveau o statistică oglindind fidel realitatea. Spunem acest lucru pentru că acolo unde preoții au ținut la zi conscripțiile parohiale se știa cu precizie numărul locuitorilor, distribuția lor pe sexe și numărul de copii. Astfel, preotul din Bilca știa încă din anul 1843 că trebuia să păstorească 1 629 de suflete. Observăm așadar că numărul de locuitori era relativ mic, însă în cele ce urmează vom vedea ritmul de creștere a populației bilcane. În anul 1883 erau 2 568 de suflete, în anul 1905, 3 584 de suflete, în anul 1913 erau 3 967 de suflete, iar în anul 1922 erau 4 158 de suflete, respectiv 1 037 de familii ortodoxe române.¹⁹ Constatăm o creștere constantă a numărului de locuitori. Astfel, în decurs de 80 de ani, numărul locuitorilor a crescut cu 2 529 de suflete. Deci, natalitatea a fost pozitivă iar mortalitatea infantilă din ce în ce mai redusă. Sporul natural al populației a fost influențat și de situația materială a credincioșilor, care s-a îmbunătățit în decursul acestei perioade. Tot preotul din Bilca consemnează că în anul 1922 sunt 525 copii de școală, între aceștia fiind șapte surdo-muți și doi copii cu handicap.

Această creștere a numărului de locuitori poate fi pusă și pe seama faptului că poporul se bucura de o pace relativă, bucovinenii fiind scutiți o perioadă de stagiul militar și, implicit, de participarea la războaiele purtate de Imperiu. Totodată, observăm că nu sunt multe cazuri de copii handicapați, iar flagelul băuturii, principala cauză a acestui fapt, era ținut sub control.

De asemenea, erau preoți care luptau împotriva căsătoriilor celor înrudiți, evitându-se cosangvinitatea. Unul dintre acești preoți a fost Epaminonda Prelici, care a fost transferat de la Cupca la Horodnicul de Jos. Acesta era foarte ordonat și cu mare nevoință a refăcut *Conscripția parohială*, dar și celelalte acte oficiale ale parohiei pe care o păstorea. Așa cum a procedat la Cupca, unde a alcătuit genealogia fiecărui locuitor, tot așa și în noua enorie, Horodnicul de Jos, alcătuieste pentru locuitorii de aici o genealogie, pentru ca fiecare să-și cunoască strămoșii. Autorul își motivează acțiunea de alcătuire a unei asemenea lucrări astfel: „La închieri de căsătorii să se poată afla cu ușurință consăngenitatea sau cuscria între două persoane învoite spre căsătorie”²⁰. De fapt, aceasta era una din normele canonice ortodoxe, pe care fiecare preot avea datoria să o respecte. Deci, preoții aveau noțiuni de anatomie umană, de genetică și își dădeau seama că pentru a înlătura din parohiile lor cazurile de copii handicapați trebuiau să lupte împotriva alcoolismului și a căsătoriilor între rude apropiate.

Despre numărul de locuitori nu avem informații în condica cronică de la Horodnic, afară doar că toți sunt români și nu există „jidovi” în această parohie, ceea ce era un lucru foarte rar în Bucovina vremii.

¹⁹ Arhiva Parohiei Ortodoxe Bilca, *Condica cronică*, p. 7.

²⁰ Arhiva Parohiei Ortodoxe Horodnicul de Jos, *Condica cronică*, p. 5.

Preotul paroh din Pârteștii de Jos notează, în anul 1894, că în parohia sa există un număr considerabil de familii – 600, iar numărul de suflete este de 2 507. O altă remarcă a preotului este demnă de amintit: „Nu se află familie în care să nu fie 4, 6, 10 sau 12 copii. O unică familie numai îmi e cunoscută, unde nu sunt copii de feliu”²¹. Remarcăm mândria preotului atunci când a scris despre numărul de copii din parohia sa. Întotdeauna familiile cu mulți copii au fost considerate ca fiind binecuvântate de Dumnezeu. În anul 1900, preotul Ilie de Androchowicz aduce noi informații despre starea locuitorilor din Pârteștii de Jos. Astfel, datorită renunțării la alcool, a scăzut mortalitatea atât la adulți, cât și cea infantilă, dar s-au diminuat și nașterile: „Nasceri de prunci încă nu sunt atâtea ca în timpul când se bea rachiul”²².

Informațiile aduse de acest preot ne oferă o imagine de ansamblu asupra demografiei, avem nu numai date seci despre numărul de locuitori, ci și cauze și explicații privind creșterea și descreșterea numărului de parohieni.

În parohia Marginea, în anul 1890, existau 3 203 suflete, iar în anul 1907 numărul acestora a ajuns la aproximativ 4 000 de locuitori români, în afară de vreo câteva familii de evrei. Tot preotul din Marginea ne oferă informații despre o colonie nemțească situată pe teritoriul parohiei sale – „Dealul Ederii” sau Lichtenberg. Această colonie, care datează din anul 1839, avea locuitori șvabi, originari din Bohemia și însuma 500 de suflete.

Despre satul Clit, situat în apropierea acestei colonii de șvabi, ne vorbește preotul din Solca, care menționează că acesta este locuit în cea mai mare parte de „ruși veniți din Galiția”. Populația din Clit număra, în jurul anului 1892, circa 300 de suflete, jumătate doar fiind români. În ceea ce privește locuitorii din orașul Solca, preotul notează, în anul 1890, că populația este alcătuită din români, germani, poloni și evrei, dar nu ne dă nici o informație cu privire la numărul de locuitori. În schimb avem informații referitoare la numărul locuitorilor ortodocși din protocoalele de revizie canonică. Acestea sunt edificatoare, avându-se în vedere că aceste date se bazează pe datele existente în *Conscripția parohială*. Astfel, în anul 1879²³, în Solca exista un număr de 179 de familii cu 1 073 de suflete, dintre care buni de școală erau 56 de băieți și 60 de fete. La zece ani diferență, în 1889²⁴, numărul familiilor a crescut ușor la 233 cu 1 227 de suflete, având 78 de băieți și 71 de fete cu vârstă școlară.

²¹ Arhiva Parohiei Ortodoxe Pârteștii de Jos, *Condica cronicală*, p. 7.

²² *Ibidem*, p. 8.

²³ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Suceava (în continuare se va cita S.J.A.N.S.), Fond *Mitropolia Bucovinei*, Secția 6/2, dosar 783, f. 27–28.

²⁴ S.J.A.N.S., Fond *Mitropolia Bucovinei*, Secția 6/2, dosar 783, f. 85–86.

Perioada aflată în discuție ne pune în fața unei creșteri demografice datorate scăderii mortalității și, mai ales, a mortalității infantile. Acest fapt se datorează grijii față de sănătatea publică manifestată de către Administrația imperială prin intermediul Bisericii Ortodoxe.

3) Școala – factor de iluminare a poporenilor

În condicile cronice avem dese referiri la școală și rolul ei binefăcător pentru satul bucovinean. Preoții care au consemnat aici alocă în condica parohială un număr semnificativ de informații cu privire la școala din localitate, apariția, dezvoltarea și urmările ei în viața satului. Fără deosebire, nici una dintre condicile cercetate până acum nu uită să scoată în relief beneficiile de care s-au bucurat cei care au urmat calea deschisă de școală.

În cele mai multe localități preoții au fost cei care au întemeiat școli sau, cel puțin, au făcut parte din grupul de inițiativă care a dus la întemeierea școlilor pe teritoriul satelor bucovinene.

Unii specialiști susțin, pe baza informațiilor culese din arhivele locale și cele de la arhivele din Cernăuți, că anii 1893–1913 au fost decisivi pentru „înființarea și consolidarea școlilor”²⁵. Tot preoților le-a revenit sarcina de a-i convinge pe țărani aflați în parohia lor să-și dea copiii la școală, pentru că numai așa vor duce o viață mai bună. Dar, când toate ar fi trebuit să se pună în mișcare, preoții au constatat că există o problemă majoră, lipsa totală a învățătorilor. O altă situație era aceea în care învățătorii predau doar în limba germană, iar copiii țăranilor bucovineni nu cunoșteau această limbă. În unele cazuri exista un singur învățător și peste o sută de elevi. Toate aceste neajunsuri nu făceau decât să-i supere și mai mult pe preoți și să admită cât de actuale erau versurile poetului Mihai Eminescu: „Vai de biet român săracul, / Îndărăt tot dă ca racul”.

Una dintre cele mai vechi școli, cea din orașul Solca, a fost înființată în anul 1820. Informații privind învățământul din acest an nu există în *Condica cronică a Parohiei Solca*. Totuși, dintr-un raport adresat Consistoriului de la Cernăuți, din 30 decembrie 1831²⁶, aflăm că preotul paroh, Maței Ucraineț, merge la școală și face catehizație unor elevi care umblă la școală, având vârsta cuprinsă între 7 și 10 ani. După o perioadă de timp, numărul copiilor din Solca, care frecventau cursurile școlii triviale, a crescut ajungând la 38 de băieți și o fată. Reiese acest lucru din Protocolul revizional nr. 3 559 al Protoprezbiteriei Vicovelor, din 30 noiembrie/12 decembrie 1839.²⁷ În anul 1896 a devenit școală cu patru clase. Preotul paroh de aici spune că acest lucru s-a făcut cu mare greutate, întrucât

²⁵ Mihai Iacobescu, *30 de zile în „Siberia”*. Căutând Arhivele Bucovinei, Iași, Editura Junimea, 2003, p. 198.

²⁶ S.J.A.N.S., Fond *Mitropolia Bucovinei*, Secția 11/6, dosar 18, f. 118.

²⁷ S.J.A.N.S., Fond *Mitropolia Bucovinei*, Secția 11/6, dosar 18, f. 89.

oamenii erau foarte săraci, iar copiii care totuși mergeau la școală nu înțelegeau mare lucru, mai mult pierdeau timpul. În sprijinul acestei afirmații vine și raportul de revizie canonică pentru anul 1877, la parohia Solca, unde, la capitolul al 15-lea, aflăm că „această enorie cuprinde 182 familii și 1 033 de suflete, dintre care băieți demni de școală 48 și copile 56 se află, dintre aceștia cercetează școala de aici băieți 38 și copile 4, care, după esaminare, s-au văzut ce învățacei fac un spor foarte îndestulătoriu. Către un progres excelente nu poate aduce păstoriu sufletesc din cauza că învățaceii nu pot ceti bine, spre această ar fi de nevoie un învățatoriu de limba română, deoarece acesta, nefiind român, nici nu poate împărtăși limba română”²⁸. Cu toate acestea, în luna octombrie a anului 1896, a început școala cu patru clase. Deși la început solcanii se opuneau trimiterii copiilor la școală, după doi ani s-au văzut foloasele învățaturii, pentru că învățătorul Georgie Piotrovski i-a învățat pe copii cântările *Sfintei Liturghii*, iar aceștia i-au impresionat până la lacrimi pe părinții lor în Duminica a VI-a din Postul Mare a anului 1898. În toamna anului amintit, numărul copiilor care frecventau școala din orașul Solca era de 144, adică 97 de băieți și 47 de fete. Comparativ cu anul 1890, numărul de elevi era mai mult decât dublu.²⁹ Această situație este raportată și către Consistoriul Mitropolitan³⁰ de către preotul paroh.

În anul 1901 școala din Solca era extinsă, cuprinzând cinci clase. Totuși, pentru românii bucovineni foloasele n-au fost mari, deoarece majoritatea dintre ei erau analfabeți. Acest lucru s-a datorat faptului că școala era „germano-romano-occidentală”³¹. Dezamăgirea și neputința preotului paroh de aici se simte din cuvintele: „Aici este de a se vede efectul curentului actual, ce se domnește în școala bucovineană”³².

Anul 1904 ne aduce vestea că la Solca școala avea șase clase. Învățătorul Georgie Piotrovski, deși era polon, de confesiune apuseană, latină, era foarte binevoitor și față de copiii ortodocși, tratându-i și ocupându-se de ei în mod egal. Această atitudine a făcut ca numărul de copii școlari să crească și școala să devină neîncăpătoare³³.

Supărarea preotului ortodox din Solca venea din faptul că, deși românii erau majoritari, materiile erau predate în limba germană. Preotul se temea că prin această practică li se insufla copiilor români simțăminte „străine de sufletul românesc, carii greu se mai pot desrădăcina și rămân în detrimentul națiunii

²⁸ S.J.A.N.S., Fond *Mitropolia Bucovinei*, Secția 11/6, dosar 18, f. 82.

²⁹ Arhiva Parohiei Ortodoxe Solca, *Condica Cronicală*, p. 16.

³⁰ S.J.A.N.S., Fond *Mitropolia Bucovinei*, Secția 6/2, dosar 783, f. 173–180.

³¹ Ion Bulei, *Românii în secolele XIX – XX. Europenizarea*, București, Editura Litera, 2011, p. 34.

³² Arhiva Parohiei Ortodoxe Solca, *Condica cronicală*, p. 17.

³³ *Ibidem*.

române bucovinene”³⁴. Ca mulți alți intelectuali bucovineni și acest preot nutrea teama că mintea copiilor, fiind ușor de influențat, i-ar fi atras în conclavul culturii germane, abandonându-și propriile valori, care ar fi dus la marginalizarea nației și la dispariția limbii române în Bucovina.

Dacă despre școala din enoria Solca preotul paroh a putut scrie cuvinte de laudă, la polul opus se situează cea de la Clit, unde datorită rutenilor, atât de bine priviți de Consistoriu, învățământul se desfășoară numai în limba ucraineană, iar elevii români își aud limba strămoșească doar la ora de religie. Cu toate acestea, reacția învățătorilor ruteni a fost atât de virulentă încât l-au reclamat pe preotul din Solca, Modest Avram, că vrea să româneze școala din Clit. În urma cercetărilor și a inspecțiilor făcute de forurile superioare, s-a dovedit că totul era doar o încercare de compromitere a preotului ortodox român. Acest preot a fost președintele Consiliului Școlar, iar din această calitate a luptat, folosind metode diferite, influențându-și credincioșii ortodocși, pe români, să-și dea copiii la școală, pentru că numai având carte vor putea răzbate mai departe, în slujbe mai înalte, ajutând la rândul lor pe cei de-un neam cu ei.

Un alt preot care ajunge la Solca în anul 1906 găsește o școală cu șase clase, majoritatea elevilor erau români, dar din cei 316 copii care frecventau școala doar 309 erau ortodocși. Noul paroh a adăugat că „cercetarea școalei era însă foarte neregulată, mai ales din partea românilor”³⁵. De asemenea, în condică aflăm înșirat întregul corp didactic, care cuprindea învățători și învățătoare de origine română, dar erau și străini.

Preotul paroh din Bilca alocă, în condica aferentă parohiei sale, un capitol separat privitor la școală. Aflăm că prima școală din Bilca datează din anul 1861³⁶. În acest an, preotul paroh, Ion Maghior, după mai multe insistențe, a reușit să înființeze o școală care funcționa în casa lui personală. Primul învățător a fost Gheorghie Bocance, iar activitatea și-a început-o cu un număr de 21 de elevi. Mai târziu, a fost construit un local pentru școală pe o suprafață de 40 de prăjini. Până în anul 1869, școala a stat sub ascultarea Consistoriului, iar din acel an a trecut sub egida statului. La anul 1879, s-a luat hotărârea ca să fie construită o școală nouă, mai încăpătoare, unde să învețe copiii de sat. Construcția ei a fost amânată până în anul 1885 și s-a sfârșit în anul 1886. Faptul că s-a construit o nouă școală ne demonstrează că mai mulți români își trimiteau copiii la școală. În sprijinul acestei afirmații ne vine altă veste, precum că în anul 1889 școala din Bilca avea două clase. De asemenea, în 1890, s-a mai construit un local de școală în partea de est a satului, cu o singură clasă. La început, această școală era frecventată de 47 de băieți și 61 de fete. Pe parcursul anului 1904, tot în partea estică a satului, a fost zidită o

³⁴ *Ibidem*, p. 18.

³⁵ *Ibidem*, p. 26.

³⁶ *Schematismus der Bucovinaer gr. or. Archiepiscopal-Diöcese*, Cernăuți, 1876, p. 67.

altă școală, pentru că cea veche devenise neîncăpătoare. Modernizarea școlii se face în anul 1907, atunci când se trece de la două clase de studiu la trei clase³⁷. Ca o noutate, a fost creată la această școală și o clasă pentru adulți, unde învățau adolescenți și tineri: 18 băieți și 23 de fete. Odată cu creșterea numărului de locuitori, se impunea și construirea unei noi școli, care a fost ridicată în partea vestică a satului, în anul 1924. Astfel, în anul 1925, satul Bilca înregistra trei școli – în est, vest și centru.

Semnatarul ultimelor însemnări din condica cronică de la Bilca ne spune că, în cinstea învățătorului George Brăilean (1838–1902), care timp de 40 de ani a luminat mintea copiilor bilcani, s-a așezat o placă de marmură pe școala din centrul localității, păstrându-i-se astfel vie memoria și însuflețindu-i de dincolo de vremuri pe învățăceii din localitate.

O altă școală deschisă, tot în anul 1861, a fost cea din Horodnicul de Jos³⁸. Aici primul învățător a fost teologul Nicolae Galin. Activitatea lui ca învățător s-a desfășurat doar pe perioada primului semestru, căci a fost numit preot la Suceava, iar cursurile au fost continuate de un învățător. Remarcăm faptul că și aici școala a fost întemeiată la rugămințile preotului paroh din acea vreme, N. Popescul. Preotul Dimitrie Popescul, urmașul celui dintâi, scrie în condică: „Această școală a fost întemeiată pe stăruința și cu concursul parochului de atunci, N. Popescul, fiind apoi cercetată de mulți elevi, dintre carii un număr proporțional considerabil a ajuns la stări în oficii publice, ca preoți, profesori, militari, învățători și cantori bisericești”³⁹. Începuturile școlii fiind puse, probabil că țăranii și-au trimis copiii la școală mai cu tragere de inimă, astfel că, în anul 1897, mulți oameni știau carte în Horodnic: „Mulți gospodari și multă tinerime este acum sciutoare de carte”⁴⁰.

Anul 1894 le aduce locuitorilor din Horodnic o școală nouă, cu trei clase. Faptul că s-a construit o nouă școală ne îndreptățește să afirmăm că a crescut numărul copiilor, dar, mai ales, numărul celor care frecventau școala. Această creștere a populației școlare s-a datorat faptului că la școală funcționa un învățător român, în persoana lui Vasilie Mihalescul. În anul 1901, aceasta școală avea patru clase, iar învățătorul era tot un român, Gedeon Buznean. Câțiva ani mai târziu, în anul 1905, școala funcționa cu cinci clase, iar numărul de elevi era de 264. Deși clădirea școlii nu era veche, dar crescând populația școlară, s-a luat hotărârea să se lărgească, construindu-se încă două etaje. Sfințirea s-a făcut de către preotul paroh Epaminonda Prelici⁴¹.

³⁷ *Ibidem*, 1907, p. 164.

³⁸ *Schematismus der Bucovinaer gr. or. Archiepiscopal-Diöcese*, Cernăuți, 1876, p. 41.

³⁹ Arhiva Parohiei Ortodoxe Horodnicul de Jos, *Condica cronică*, p. 2.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Schematismus der Bucovinaer gr. or. Archiepiscopal-Diöcese*, Cernăuți, 1907, p. 123.

Până în anul 1931 nu mai există niciun fel de referire la școala sau învățământul din localitate. În acest an începe construcția unei noi școli în partea de sat denumită Călugărița, terminată și sfințită în anul 1935.

În *Condica Parohiei Marginea*, informațiile cu privire la școală sunt foarte lapidare. Totuși, preotul menționează, cu ocazia vizitei din anul 1908 a mitropolitului Vladimir de Repta, că a fost întâmpinat de mai mulți localnici și de 600 de elevi de la școală, împreună cu dascălii lor. Acest număr de elevi ne îndreptățește să credem că exista cel puțin o școală cu mai multe clase⁴². Această ipoteză ne este confirmată de știrea că în anul 1907 exista o școală populară cu șase clase, iar în anul 1914 ființa o școală cu șase clase, iar dintre acestea patru aveau clase paralele.

Lucrurile se opresc, ca pretutindeni, în timpul Primului Război Mondial, iar în anii 1921 și 1922 abia se alcătuieste o școală de patru clase cu patru clase paralele. Observăm, așadar, o diminuare a populației școlare, datorată mai multor factori. Pentru început este de amintit scăderea numărului populației ca urmare a primei conflagrații mondiale, apoi o parte a populației a fost decimată de bolile și pandemiile cauzate de neajunsurile războiului. Acest lucru este precizat clar de către parohul enoriei Marginea, unde molima a secerat un număr impresionant de creștini ai acestei parohii bucovinene⁴³. Datorită războiului și acțiunilor militare purtate în această zonă geografică, populația a sărăcit suferind multe lipsuri și neajunsuri care au generat scăderea numărului de locuitori din satul Marginea.

Cele mai impresionante rânduri despre situația școlii și a elevilor săi le aflăm din condica de la Pârteștii de Jos, unde paroh era preotul Ilie de Andruhowicz. Dintre toți preoții ortodocși care au consemnat în condicele parohiale cercetate, el a fost parcă cel mai apropiat de parohienii săi, căroră le-a înțeles traiul, de aceea și rândurile scrise de el reflectă întocmai realitatea acelor vremuri.

Școala din această localitate a fost înființată în timpul păstoririi preotului Vasilie Ciupercovici, între anii 1849 și 1887. Localul școlii a fost construit din material rezistent, ca și biserica, iar la ridicarea ei a contribuit însuși preotul paroh, acesta „fiind om avut”⁴⁴.

Preotul paroh Ilie de Andruhowicz menționează că în anul 1893 școala de două clase a fost ridicată la trei clase, dar cu toate acestea era lipsă mare de învățători, fiind amintit doar învățătorul superior Alexandru Cozarchievi. Numărul copiilor existenți în parohie era foarte mare pentru acea perioadă, 482, dar numai 284 frecventau cursurile școlare. Acest dezinteres față de școală se manifesta datorită faptului că satul, fiind împrăștiat, copiii trebuiau să parcurgă distanțe foarte mari pentru a ajunge la școală. Observăm și aici aceeași problemă cu

⁴² *Schematismus der Bucovinaer gr. or. Archiepiscopal-Diöcese*, Cernăuți, 1907, p. 124.

⁴³ Arhiva Parohiei Ortodoxe Marginea, *Condica cronicală*, p. 22.

⁴⁴ Arhiva Parohiei Ortodoxe Pârteștii de Jos, *Condica cronicală*, p. 2.

care se confruntau satele românești din Bucovina – lipsa învățătorilor, mai ales o lipsă acută a învățătorilor români, care să-i lumineze pe copiii țăranilor.

Această observație o face și preotul paroh din Pârtești, în anul 1895, dar, pe lângă lipsa învățătorilor, mai adaugă și sărăcia oamenilor, care, la vreme de iarnă, nu aveau cu ce să-și îmbrace copiii, iar primăvara, vara și toamna îi puneau pe copii la muncă și nu-i trimiteau la școală.

Informațiile din anul 1898 sunt foarte sumbre. Nici în acest an nu erau învățători suficienți și, mai ales, învățători români. Prea multe cunoștințe elevii nu acumulasă pentru că toate cărțile rămăneau în localul școlii, iar acasă copiii nu aveau cum să repete ce au învățat în acea zi la școală. Copiii învățau foarte greu, de aceea și numărul de analfabeți era îngrijorător. Anul următor ne aduce o singură informație referitoare la școală, dar care adună în ea toată amărăciunea unui om conștient de rolul educației în rândul popoarelor săi: „Școala îi ca vai de dânsa [...]. Învățător de neam străin, inspector școlar de asemenea, pe cine să-l doară inima pentru copilul românului?”⁴⁵ Preotul vede zădărnicia și chinul unor copii care, după ce merg șase ani la școală, abia știu să citească, deci calitatea procesului de învățământ lăsa mult de dorit.

Anul 1900 ne aduce în față aceeași problemă: lipsa cadrelor didactice. Școala avea patru clase, dar numai doi învățători, care nu puteau face față numărului mare de copii.

În anul 1901 se simte o oarecare mulțumire în rândurile scrise de preotul paroh, pentru că erau învățători la toate clasele. Încet-încet, copiii vin la școală, devin mai interesați de ceea ce află acolo, însă părinții lor sunt la fel de săraci.

În anul 1906 școala din Pârtești de Jos a fost inspectată de către prof. univ. dr. Emilian Voiutshi, din Cernăuți, un român erudit și iubit, inspecție care s-a finalizat cu un decret de laudă acordat preotului Ioan Ienachi, cooperant local, care se ocupa de școala din localitate.

Însemnările din anul 1907 cuprind multe informații despre școală, educație și importanța lor. Astfel, pentru a ne dovedi că pârteștenii erau iubitori de carte și de școală, preotul paroh ne enumeră gospodarii care-și țin unul, doi sau chiar trei copii la școală, la Gimnaziul din Suceava sau la Liceul Pedagogic din Cernăuți. Preotul mărturisește cu mândrie că unii din acești copii, după ce au absolvit școala din Cernăuți, s-au întors în satul natal ca învățători. Analizând această listă, observăm că doar băieții au fost trimiși la școală, însă nicio fată: „Ce se atinge de copile zic că n-au să le facă preotese”⁴⁶.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 8.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 15.

De asemenea, preotul îi amintește pe cei care au câte opt copii și sunt destul de necăjiți, dar care își trimit câte un copil la școală pentru „a-i fericii prin studiu”⁴⁷. Despre toți acești copii găsim în condică următoarele mențiuni: „Se poartă și învață bine” sau „e sârguincios și învață bine”⁴⁸. Toate aceste rânduri ne îndreptătesc să credem că mentalitatea țăranilor a fost schimbată pe alocuri de intervențiile preotului, dar și de asociațiile și de societățile culturale, care au fost întemeiate de intelectualitatea satului și care militau pentru luminarea țăranilor și pentru bunăstarea lor.

Un fapt pozitiv este acela că locuitorii din Pârteștii de Jos, dar nu numai, și-au dat seama că un om cu carte poate să ocupe o funcție mai bună în societate și să trăiască mai ușor. Astfel, în 1907, pârteștenii au cerut să se mai înființeze o școală în partea de sat numită Varvata, pentru că, fiind școala de șase clase din centru departe, pe timp nefavorabil copiii lor nu pot ajunge la școală. Observăm că deși prima școală a fost înființată cu mare greutate și cu multe piedici, țăranii refuzând să-și trimită copiii la școală, după șaizeci de ani țăranii sunt cei care doresc înființarea încă a unei școli.

În toate localitățile amintite observăm aceeași evoluție în ceea ce privește școala și educația. Dacă la început numărul copiilor care frecventau școala era foarte mic, cu timpul, numărul acestora a crescut. De asemenea, numărul învățătorilor români a fost cauza creșterii sau descreșterii populației școlare de origine română. Bucovinenii, fiind silitori și dorind din răspuțeri să scape de sărăcie, au fost cei care au învățat, pe lângă scris, citit, matematică și germană și latină și alte obiecte care ar fi descurajat pe un adolescent fără motivație.

Despre oamenii de seamă din parohiile menționate amintesc toți cei care au făcut însemnări în condicile cronice. Ei constituie un exemplu pentru țăranii rămași să lucreze pământul și un impuls pentru copiii acestora, care au dorit, astfel, să învețe, pentru a-i ajuta pe cei rămași acasă.

4) Societățile culturale – mijloc de răspândire a civilizației

Așa cum am amintit în rândurile anterioare, societățile de cultură au fost înființate în anumite localități cu rolul, clar stabilit, de a-i ajuta pe cei lipsiți și de a-i lumina pe cei care nu știau încotro să se îndrepte. În toate condicile menționate apar astfel de societăți, diferența este că în unele localități ele chiar și-au desfășurat activitatea pentru care au fost înființate, iar în altele s-au autodizolvat din cauze obscure sau pentru că cei care se aflau în fruntea lor n-au mai avut puterea de a le face să existe.

⁴⁷ *Ibidem.*

⁴⁸ *Ibidem.*

Inițiatorii acestor societăți erau intelectualii satelor care își dădeau seama de greutățile țăranilor și vedeau care era cauza datorită căreia nu exista niciun fel de progres în gospodăria țărănească. Preotul de la Bilca motivează înființarea societăților de cultură și social-economice astfel: „Au început și locuitorii satului Bilca de-a să consolida cu ajutorul intelectualilor din loc – preoți și învățători – spre a se cultiva naționalicește și a se sprijini reciproc”⁴⁹.

Cea mai veche societate de acest fel din Bilca datează din anul 1888, „Însoțirea de păscătoare”, și avea drept scop ajutorarea locuitorilor cu mai multe animale spre a le duce la păscut în pădurile Fondului Bisericesc. Deși acesta era constituit din averile mănăstirești, deci ale românilor, aceștia erau de cele mai multe ori refuzați când voiau să-și pască animalele în pădurile Fondului Bisericesc greco-oriental. Ca să aibă mai multe șanse de reușită în demersul lor, învățătorii George Brăilean și Constantin Hurjui s-a gândit să înființeze această societate, care și-a desfășurat activitatea până în anul 1914.

În anul 1892 s-a înființat o filială a Societății Doamnelor Române în localitatea Bilca.⁵⁰ Această societate avea ca scop ajutorarea școlărilor sărmani din localitate. Un lucru inedit era faptul că societatea pornea la drum cu un capital de 124 de florini. De-a lungul vremii, această societate a rezistat, făcându-și pe deplin simțită prezența în opera de ajutorare și îndrumare a tinerelor vlăstare bucovinene, încât, în anul 1925, înregistra o acută lipsă de fonduri în susținerea activității căreia i-a fost dedicată de inițiatorii ei.

Era general valabil faptul că, dacă un țăran român avea nevoie de bani, el se împrumuta foarte repede de la cămătarii evrei care acordau împrumuturi cu dobânzi foarte mari, ceea ce ducea, în final, la dispariția aceluia țăran ca proprietar de pământ. Spre a veni în întâmpinarea nevoilor țăranilor din Bilca, în anul 1901, se înființează Societatea „Însoțirea de păstrare și credit”, după sistemul Raiffeisen. Societatea a pornit la drum cu un capital de 2 295 de lei și și-a îndeplinit menirea, ea funcționând încă în anul 1925, iar cei aflați în nevoi puteau apela la serviciile ei.

Preoții și învățătorii își dădeau seama de starea culturală deplorabilă a locuitorilor din Bilca și, de aceea, au hotărât înființarea, în anul 1902, a Cercului de lectură „Isvorul”⁵¹. Această Societate a prosperat atât de mult încât în anul 1925 își construia un sediu propriu, unde aveau să se adune și celelalte societăți. Această „casă națională” s-a construit la stăruința și cu efortul preotului Teodor Nichitovici, a institutorilor și a primarului Gheorghe Coniac⁵².

⁴⁹ Arhiva Parohiei Ortodoxe Bilca, *Condica cronicală*, p. 10.

⁵⁰ Mircea Grigoroviță, *Din istoria culturii în Bucovina (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., 1994, p. 136.

⁵¹ Mircea Grigoroviță, *op.cit.*, p. 136.

⁵² *Ibidem*, p. 9.

O altă societate de cultură și binefacere a fost înființată în anul 1908, cu concursul membrilor Societății Studențești „Dacia”⁵³ din Cernăuți și purta numele de „Arcașul”⁵⁴. La zile festive, membrii acestei societăți participau la activitățile care se organizau, scoțându-și steagul și aveau pe ei brâiele cu care se înfrumuseța portul popular. Datorită antipațiilor și simpațiilor de care se bucurau promotorii societății, păreriile asupra activității pe care o desfășura această societate erau împărțite.

Tot anului 1908 i se datorează și înființarea unei alte societăți, „Însoțirea pentru ameliorarea locurilor”⁵⁵, al cărei scop declarat era impulsionearea țăranilor spre a face lucrări de drenaj pentru scurgerea apelor, obținându-se astfel teren agricol mai mănos. Această societate și-a încheiat activitatea odată cu izbucnirea Primului Război Mondial.

Pentru impulsionearea economiei sătești, în anul 1910, s-a înființat Societatea „Însoțirea de cumpărare și vânzare” care urmărea să-i obișnuiască pe românii bucovineni cu tainele comerțului, aflat în totalitate în mâna evreilor. Această societate îl avea drept președinte pe preotul paroh George Cojocariu, iar conducătorul prăvăliei era țăranul Pamfil Gheorghe Moisian⁵⁶. O altă societate, înființată în anul 1924, numită „Cărpinișul”, avea ca scop implementarea în rândul țăranilor a ideii de asociere, în vederea desfășurării activităților comerciale⁵⁷.

Promovarea, păstrarea și transmiterea adevăratelor tradiții populare românești a fost obiectul următoarei societăți culturale, „Filială a Cursului de cusuturi naționale”, înființată în Parohia Bilca, în anul 1915. Din păcate ea a funcționat foarte puțină vreme datorită izbucnirii Primului Război Mondial. O continuatoare a acestei societăți a fost „Cercul de gospodine”, societate înființată în 1923, care avea un mic capital de pornire, de 160 de lei. Președinta acestei societăți era doamna Olga Gavril Ciubotariu, soția primarului⁵⁸.

Spre deosebire de satul Bilca, unde au fost înființate atât de multe societăți de cultură și de binefacere, în satul Marginea, abia în anul 1907, s-a înființat Cabinetul de lectură „Mihai Viteazul”. Acesta avea rolul de-a redeștepta spiritul național și de „luminare a poporului”⁵⁹. Observăm că se mergea tot mai mult pe ideea că învățătura duce la progres și cele două concepte nu pot exista una fără cealaltă. Tot în acest an, a fost semnalată în parohia Marginea existența unei bănci după sistemul

⁵³ Dan Jumară, *Societățile culturale academice românești din Bucovina în perioada interbelică*, Iași, Editura Alfa, 2005, p. 74.

⁵⁴ Arhiva Parohiei Ortodoxe Bilca, *Condica Cronicală*, p. 10.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 11.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 12.

⁵⁹ Arhiva Parohiei Ortodoxe Marginea, *Condica cronicală*, p. 2.

„Raiffeisen”, care a fost înființată cu scopul precis de a-i ajuta material pe sătenii din localitate⁶⁰.

Și în Parohia Horodnicul de Jos se simțea nevoia unei societăți de cultură care să-i învețe pe oameni să citească și, mai ales, să le pună la dispoziție cărți. Această nevoie a dus la apariția Cabinetului de lectură „Vatra”⁶¹.

Avându-se în vedere starea morală a populației, mai ales a tinerilor, în anul 1909 se înființează, la Horodnic, Societatea „Arcașul”. Aceasta avea și rolul de a-i pregăti pe oameni cum să se comporte în caz de incendii, de inundații, de cutremure de pământ. La adunările care erau ținute în cadrul societății erau scoase în evidență efectele negative ale beției și, de aici, a sărăciei datorate consumului de alcool. O altă îndatorire a societății era de-a feri comuna de „invasiunea jidovimii coruptive”⁶². Ca un fapt inedit, societatea a fost înzestrată cu un steag tricolor, care a fost sfințit de preoții bisericii din Horodnic. Societatea număra 150 de membri, care au fost instruiți și au luat la cunoștință despre îndatoririle lor.

Anterior anului 1899, în Solca exista Cabinetul de lectură „Sentinela poporului”⁶³. În cadrul acestuia se citeau, în zilele de duminică și de sărbătoare, cărți de economie, agricultură și religio-morale. Aceste cărți se aflau în biblioteca aferentă cabinetului de lectură. Cabinetul de lectură a fost înființat la inițiativa preotului paroh Epifanie Bacinschi și a altor „bărbați zeloși și cu tragere de inimă pentru bunăstarea materială și culturală a poporului băștinaș român din Solca”⁶⁴. În anul 1901, comitetul avea strânsă, în visteria cabinetului de lectură, suma de 35 de florini.

Primarul orașului Solca, farmacistul Alexandru de Braha, precum și alți intelectuali au înființat o unitate de pompieri voluntari, care avea 25 de membri, iar uneltele pentru intervenția în caz de foc au fost sfințite, la biserică, la data de 25 aprilie 1899. Necesitatea înființării acestei Societăți de pompieri voluntari este ușor de intuit în zilele noastre, însă iată cum ne este prezentată situația de către preotul care a consemnat în condica cronică: „În cazul de pericole de foc, să poată apăra mai lesne averea oamenilor”⁶⁵.

În anul 1905 tot un preot, Ioan G. Tomoioagă, înființează Societatea agricultorilor din Solca⁶⁶. Cu prilejul constituirii Societății, sunt invitați învățătorii și ceilalți intelectuali din localitate ca în fiecare duminică și sărbătoare să se citească tratate de economie și să fie explicate noțiunile noi, astfel încât cei prezenți

⁶⁰ *Ibidem*, p. 3.

⁶¹ Arhiva Parohiei Ortodoxe Horodnicul de Jos, *Condica cronică*, p. 3.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ Mircea Grigoroviță, *op. cit.*, p.134.

⁶⁴ Arhiva Parohiei Ortodoxe Solca, *Condica cronică*, p. 15.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 15.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 20.

să poată înțelege tainele unei agriculturi moderne. Această societate avea în jur de 50 de membri. Prin comitetul ei s-au comandat aproximativ 2 000 kg de semințe de foarte bună calitate, care au fost semănate pe câmpurile aparținătoare solcanilor.

Observăm că preocuparea intelectualilor viza nu numai aspectele culturale ale localității Solca, ci și aspectele economice, fiind evidentă preocuparea preotului și a celorlalți intelectuali față de țărani și starea lor materială. De asemenea, copiii necăjiți au fost cei care au primit în dar haine și încălțăminte cumpărate cu banii obținuți în urma unui concert de binefacere susținut de corul bisericesc din Horodnicul de Jos, condus de preotul Epaminonda Prelici, la inițiativa preotului Ioan Tomoioagă și a Societății „Sentinela poporului”⁶⁷.

După cum putem observa, aceste societăți înființate în Solca și-au îndeplinit menirea pentru care au fost create, iar activitatea lor a fost una lucrătoare, de mult folos pentru locuitorii solcani. Astfel, anul 1908, ne aduce noi informații cu privire la activitatea Societății „Sentinela poporului”, ai cărei membri au făcut demersurile necesare pentru cumpărarea unei parcele de teren de zece prăjini ce urma a fi schimbată cu o alta situată într-o zonă centrală. Toate aceste demersuri se făceau pentru a putea fi construită o casă națională⁶⁸. Suma de bani care trebuia achitată pentru achiziționarea terenului era de 630 de coroane. Pentru a fi adunată această sumă, membrii societății au organizat baluri de binefacere. Totuși, pentru că alte acțiuni asemănătoare n-au avut succesul scontat, iar sumele adunate erau infime, s-a lansat un apel, un strigăt de ajutor, pentru ca toți cei care mai simțeau românește să ajute la ridicarea acestei case naționale. În acest apel către *Românii din patru unghiuri*, se arată necesitatea construirii unui astfel de edificiu: „Ni trebuie o casă națională, unde copiii pâlmașilor și muncitorilor cu ziua să capete în zilele de lucru adăpost și îngrijire, tinerii să se poată aduna duminica și sârbătoarea la învățături folositoare și petreceri naționale și feri de demoralizare, prin cele spelunci pline de otravă sufletească și trupească, ear bătrânii la sfaturi înțelepte și bine chibzuite!”⁶⁹.

Acest apel, adresat către toți *Românii din patru unghiuri*, era menit să prezinte situația deloc bună a românilor din Solca, ca, de altfel, din întreaga Bucovina, în sensul că, dacă nu se iau măsuri, se va ajunge ca Solca să fie o localitate fără români. Era imperios necesar ca această „casă națională” să fie construită, venindu-se astfel în ajutorul românilor: copii, tineri, bătrâni.

Preotul paroh, președintele societății, aduce în atenția celui care va citi acest apel și exemplul dat de cehii care s-au mobilizat să-și reconstruiască Teatrul Național, distrus în urma unui incendiu⁷⁰.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 27.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 28.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 29.

Apelul a fost semnat de către toți membrii comunității, iar printre ei sunt economiști, învățători, ofițeri, primarul localității și preotul paroh. Se poate observa că oamenii cu dragoste pentru neam și limbă s-au unit, văzând pericolul la care era expusă populația românească din Solca.

Dintre toate societățile de cultură care au fost înființate, foarte puține și-au desfășurat activitatea conform scopului lor din cauza lipsei fondurilor, uneori a relațiilor deficitare dintre membrii fondatori, dar și datorită piedicilor puse de autorități.

Este important de evidențiat faptul că dintotdeauna au fost oameni cărora le-a păsat de ceea ce se întâmplă în jurul lor și nu le-a fost indiferentă suferința și pauperizarea celor de un neam cu ei. Dragostea față de neam și glie este o virtute care nu a dispărut niciodată dintre români, ne-o demonstrează aici și apelul trimis din Solca, dar și societățile înființate de români pentru propășirea semenilor.

5) Agricultura și informațiile meteorologice

Analizând condicile din mai multe parohii și însemnările făcute acolo de către preoții parohi, observăm că bucovineanul, țăran posesor și lucrător al pământului, există datorită muncii sale și rodului gliei pe care o muncește cu dragoste și nădejde că-și va putea hrăni familia. Soarta recoltelor depindea, însă, în fiecare an de condițiile meteorologice. Cele mai complete informații despre cultivarea pământului, despre impactul factorilor climatici le aduce condica cronică de la parohia Pârteștii de Jos. Aici, preotul cronicar surprinde speranța din sufletul țăranului care așteaptă cu nerăbdare să-și strângă rezultatul muncii sale. De multe ori toată această speranță era nimicită de ploile abundente, de secetă sau de bruma căzută primăvara.

În ceea ce privește condica de la Pârteștii de Jos, informațiile despre agricultură încep să fie consemnate în anul 1897, când preotul mărturisește că a fost un an greu, pământul n-a dat roadă ca în alți ani. Însemnările dovedesc faptul că preotul paroh avea cunoștințe despre cultura plantelor, el însuși fiind administratorul sesiei parohiale. Astfel aflăm că „sămănăturile cu anevoie numai au răsărit. [...] Timpul prășitului au fost foarte nefavorabil [...], buruienile au fost cuprins păpușoiul, așa că tot au îngălbenit. Grâul, secara, orzul, ovăsul, păpușoiul și barabulele [...] nu destul că au fost slabe și ușoare, dară încă și de tot puține”⁷¹.

Capriciile vremii nu au făcut altceva decât să îngreuneze viața și așa destul de anevoioasă a țăranilor pentru că a crescut foarte mult prețul cerealelor și, deci, al pâinii. Acest lucru a dus la îndatorarea românilor, care au împrumutat bani cu dobânzi mari de la evrei ca să-și poată susține gospodăriile.

⁷¹ Arhiva Parohiei Ortodoxe Pârteștii de Jos, *Condica cronică*, p. 6.

Anul următor, 1898, a fost un an prielnic pentru agricultură, astfel că țărani și-au putut achita o parte din datoriile făcute cu un an înainte. Un alt an capricios a fost și 1900 datorită secetei care a afectat culturile agricole. Totuși, deși nu au fost recolte bune la „pâinea albă”⁷² – grâu, secară, orz și ovăz –, porumbul s-a făcut bine, iar oamenii nu s-au mai îndatorat la bănci pentru a putea supraviețui.

Anul 1901 ne aduce o informație inedită despre locuitorii din localitatea Pârteștii de Jos. Astfel, se consemnează că, atunci când un gospodar era nevoit să-și vândă o bucată de pământ, toți ceilalți gospodari sunt înștiințați și cel care dorește poate să achiziționeze acea parcelă de teren, ca nu cumva aceasta să încapă în mâinile străinilor: „Poporenii, laudă lor, nu-și prăpădesc pământul, ci, la întâmplare de vânzare, îl cumpără unul de la altul”⁷³.

Un alt an greu din punct de vedere agricol a fost anul 1904, când, datorită secetei și brumei timpurii, au fost distruse semănăturile, iar prețul nutrețurilor pentru animale a crescut foarte mult.

Însemnările preotului paroh Ilie de Androchovici din anul 1908 ne aduc motivația pentru care parohienii săi trebuie să achiziționeze fânuri pentru animale. Astfel, el ne mărturisește că, deși este una dintre cele mai mari localități din ținutul Gura Humorului, comunitatea satească nu posedă fânețe, pășcători pentru animale. Astfel, părteștenii sunt nevoiți, în fiecare an, ca să apeleze la fânețele întinse ale Fondului Religionar. Nenorocirea oamenilor venea din faptul că, deși erau motivați să primească aprobarea de a folosi acele pășcători, nu li se dădea voie românilor să folosească acele terenuri, ci altora, străini de neam și de glie.

În însemnările anului 1908 este redată, într-un mod grăitor, suferința și deznădejdea țaranului în fața naturii sălbatică care-i distruge munca și-i periclitează existența. Astfel, după o secetă îndelungată, a început ploaia, care nu a conținut nici măcar pentru strângerea recoltelor de grâu, orz, ovăz și secară: „S-a apropiat secerișul și ploaia nu mai încetase. Printre ploi fu secerată sacara, carea, în snopi, au încolțit și paile au putrezit. Deci, neci grăunțe – nutrețiu pentru oameni –, neci paie – nutrețiu pentru vite – nu s-au ales. Ovăzul a început a se coace și ploile tot nu încetau. S-a răscopt ovăzul și pe apucate fu secerat și cosât. Rescopt fiind, sub seceră și coasă, s-a scuturat și paile pe jumătate putrede n-au fost de neci un folos. Din pâinea cea albă dară nu s-au ales nemică. Scârba și sărăcia țaranului gospodariu!”⁷⁴.

Observăm în rândurile scrise mai sus empatia păstorului de suflete cu enoriașii săi. De asemenea, el le plânge de milă nu numai țaranilor săraci și fără pământ, ci și acelor gospodari care, deși au muncit din greu pentru avutul lor, sunt

⁷² *Ibidem*, p. 8.

⁷³ *Ibidem*, p. 9.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 17.

puși în situația nefastă de a nu-și putea strânge recoltele, iar bunăstarea lor să le fie amenințată de capriciile vremii.

În continuarea însemnărilor aferente acestui an, avem informații și despre recoltele care mai constituiau încă speranța țăranului: cartofii și porumbul. Porumbul, această cereală care reprezintă principala sursă de hrană a românilor bucovineni, a putut fi recoltat în acest an capricios, salvându-se astfel întreaga regiune de la foamete.

Datorită faptului că ploaia a căzut neconținut, țăranii nu au putut recolta nici cartofii, care au înghețat pe câmp, pentru că iarna a venit mult prea devreme. De asemenea, nu au putut fi recoltate otăvile, trifoul de sămânță, strujenii tăiați, dar și netăiați au rămas și au putrezit pe câmp spre nenorocirea țăranilor care au asistat în acea iarnă la o creștere colosală a prețurilor la cereale, dar și la nutrețul vitelor: „Un car de fân au ajuns prețul de 80 până la 100 de coroane. Un jup (snop de paie) se plătea cu 40 până la 50 de bani. Un snop de strujeni costa 20 până la 30 de bani. Dară ce era mai mult nu se putea căpăta”⁷⁵.

Un ajutor nesperat le-a venit țăranilor din partea Consiliului cultural din Cernăuți, care le-a trimis fân, la preț mai scăzut, însă chiar cu acest ajutor situația era disperată.

Și preotul paroh de la Solca amintește despre faptul că venirea prematură a iernii a prins cartofii și nutrețurile pentru vite pe câmp spre deznădejdea țăranilor și așa destul de săraci.

Anii următori au fost mai buni sau mai puțin buni, în funcție de condițiile climatice și de hărnicia țăranilor.

Preotul paroh din Horodnicul de Jos, George Vedeanu, a notat în condica cronică că, în anul 1928, în ziua Înălțării Domnului, a fost o mare revărsare de ape, cu grindină, încât în curtea casei parohiale apa măsura peste un metru înălțime. Acest lucru a dus la distrugerea semănăturilor de primăvară și sărăcirea populației⁷⁶.

Același preot arată, aferent anului 1929, că a fost foarte frig, s-a instalat un ger cumplit, iar termometrele au scăzut până la - 44° C, ceea ce a cauzat necazuri mari printre săteni.

Anul 1937 este menționat ca un an slab pentru agricultură, deoarece nu a plouat din primăvară și până în Postul Sfintei Marii. Seceta a dus la recolte slabe, iar țăranii au fost siliți să-și vândă animalele, singură sursă de venit, pentru a nu muri de foame: „Din lipsa de nutreț, 1 kg de paie ajunsese 2 lei – oamenii au fost siliți să-și vândă vitele, iar cele ce au rămas abia le-au scos din iarnă”⁷⁷.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ Arhiva Parohiei Ortodoxe Horodnicul de Jos, *Condica cronică*, p. 55.

⁷⁷ Arhiva Parohiei Ortodoxe Bilca, *Condica cronică*, p. 29.

Un alt an neprielnic agriculturii a fost 1947, când, în data de 19 octombrie, a început să ningă încât pământul a fost acoperit cu un strat gros de zăpadă. Abia după o lună de zile locuitorii au putut strânge recolta rămasă pe câmp și să facă semănăturile de toamnă⁷⁸.

Ultimele însemnări ale preotului paroh de la Horodnic ne semnaleză că anul 1950 n-a fost de bun augur pentru săteni. Primăvara a fost friguroasă, abia în ziua prăznuirii Sfinților Împărați Constantin și Elena – 21 mai – a fost o zi frumoasă și caldă. În ziua de 13 iunie a căzut o brumă groasă ce a produs stricăciuni însemnate la semănăturile care de abia au răsărit. Nicio lună mai târziu, la 7 iulie, o ploaie torențială, însoțită de o grindină puternică, a distrus ceea ce a scăpat de brumă, pământul rămânând gol, zădărniciind astfel munca țaranului⁷⁹.

Preotul paroh din Bilca, Leon Pânzaru, a notat, aferent anului 1968, că a fost o secetă mare care a afectat sătenii, însă informațiile sunt seci, fără niciun fel de referire la modul în care s-au descurcat țaranii.

Tot din această condică aflăm și despre inundațiile distrugătoare din anii 1969 și 1970.

Viața țaranului bucovinean rămâne în continuare grea, indiferent de perioada istorică traversată, fiind în permanență la discreția intemperiilor. Lipsa unei dotări tehnologice corespunzătoare îl menține pe țaran mereu la nivelul unei agriculturi de subzistență.

Concluzii

Aspectele detaliate ale cercetării condicilor cronice din zona Rădăuților surprind o radiografie a satului românesc bucovinean din perioada stăpânirii austriece, cu preponderență între anii 1820 și 1918, până în preajma Primului Război Mondial.

Dacă la ocuparea Bucovinei de către austrieci populația românească era majoritară, în anul 1918 populația românească era supusă la tot felul de abuzuri, sărăcită și datoare băncilor sau cămătarilor.

Un alt fapt demn de remarcat este că toate instituțiile administrative imperiale erau conduse de străini, românii fiind marginalizați și excluși din rândul aparatului decizional, deși poate că ar fi fost îndreptățiți să acceadă și ei în fruntea dregătoriilor.

Cu mare greutate și la insistențele celor câțiva patrioți bucovineni, copiii țaranilor români erau primiți în școli superioare și gimnazii, unde limba de predare era germana și procesul de deznaționalizare era la ordinea zilei. Totuși, acolo unde instituțiile subordonate Curții de la Viena s-au izbit de dârzenia și tenacitatea

⁷⁸ Arhiva Parohiei Ortodoxe Horodnicul de Jos, *Condica cronicală*, p. 71.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 73.

bucovinenilor, au trebuit să fie deschise porțile școlilor apusene pentru cei care au devenit reprezentanții de seamă ai culturii bucovinene: Epaminonda Bucevschi, Ion Grămadă, Dimitrie Marmeliuc și mulți alții, care, deși au pornit din rândul modeste ale țărănimii, nu s-au descurajat și au devenit promotori ai culturii și spiritualității bucovinene.

În perioada analizată se observă o creștere a natalității și o scădere a mortalității infantile, dar și o orientare spre școală a copiilor țăranilor. Cu timpul, se înregistrează o creștere a numărului de copii care frecventau școala, ceea ce a dus la construirea mai multor clădiri pentru școli. De asemenea, a crescut numărul învățătorilor, mai ales al celor care predau în limba română, spre bucuria și satisfacția preoților parohi care sperau că acest lucru va duce la consolidarea și dezvoltarea limbii române aflată în competiție cu limba ruteană (ucraineană).

Contrar unor idei preconcepute, care aduceau în atenție faptul că preoții erau interesați să țină poporul în întuneric, condicile cronice studiate ne îndreptățesc să afirmăm că preoții ortodocși bucovineni au fost cei care au menținut trează conștiința populației ca aparținătoare la spiritualitatea românească. Ei au fost cei mai apropiați de parohienii lor în cei 144 de ani de ocupație austriacă, au trăit și au simțit suflul celor pe care-i păstureau. Condicile cronice din Bucovina înregistrează, deși târziu, abia după 1890, pagini pline de simțire românească, unde necazul țăranului român, neputincios în fața vicisitudinilor vremii și vremurilor, este surprins frecvent în pagini memorabile, încărcate de dramatism și autenticitate.

Societățile culturale, înființate cele mai multe la inițiativa preoților și a învățătorilor, ne demonstrează dragostea acestora pentru cei aflați, fatalmente, în sărăcie și nevoi. Aceste societăți aveau menirea de a le ușura traiul celor necăjiți, de a privi lucrurile și dintr-o altă perspectivă, cea a emancipării economice, sociale și culturale.

Societățile bancare populare, de tip Raiffeissen, au fost create ca un contrabalans la ofensiva cămătarilor, care împrumutau bani țăranilor și percepeau dobânzi colosale. Societățile culturale aveau și rolul de a-i lumina pe țărani, de a-i face să cunoască și alte aspecte ale realităților contemporane, iar scopul lor declarat era acela de a le ușura viața. De aceea acestea, au militat pretutindeni, după model occidental, pentru fertilizarea pământului cu gunoi natural, introducerea unor noi soiuri de plante și pomi fructiferi, cu o producție mărită și pentru aclimatizarea unor plante tehnice necesare gospodăriei țărănești.

Alte societăți, cum erau cele de îndeletniciri tradiționale, încercau să popularizeze aceste meșteșuguri cu specific românesc, fondatorii lor știind că numai așa se va afirma o bună parte din sufletul și viața românilor aflate în permanentă concurență cu alogeni care încercau să asimileze locuitorii și să schimbe pământul care i-a primit cu brațele deschise.

Preoții parohi ortodocși erau cei care trăiau alături de țărani pe care-i păstoreau, astfel că știau ce e în sufletul lor și la nechez și la bucurie. Pagini de o înălțătoare frumusețe, prin durerea pe care o transmit, întâlnim în condica parohială de la Pârteștii de Jos, unde preotul Ilie de Androchovicz ilustrează munca și zbuciumul țăranilor în fața nedreptăților ocupanților și a vicisitudinilor vremii. El este astfel printre semnatarii acestor condici care scrie cu regularitate, la sfârșitul anului, despre vreme, condițiile meteo și influența acestora asupra bunăstării țaranului bucovinean.

ASPECTE ALE SATULUI BUCOVINEAN ÎN CONDICILE CRONICALE

ELENA-LUMINIȚA MARTINIUC

Aspekte des Bukowiner Dorfes in den zeitgeschichtlichen Registern

(Zusammenfassung)

Die zeitgeschichtlichen Register decken erstmalige Informationen über den Raum des Bukowiner Dorfes auf, das man in voller Verwandlung unter der habsburgischen Herrschaft findet. Die Pfarrer der Gemeinden, die in diesen Registern aufschreiben, haben das gesellschaftliche, politische und ökonomische Leben der Gemeindemitglieder beschrieben, die sie als Seelsorger leiteten und mit denen die nach der Besetzungspolitik von Wiener Hof erschienenen Verwandlungen zusammen erlebten und experimentierten.

Die Aufzeichnungen, die man in diesen Registern gemacht hat, stellen Aspekte von 1820 bis zum Zweiten Weltkrieg aus den folgenden Dörfern dar: Pârteștii de Jos, Solca, Bilca, Marginea und Horodnic de Jos.

Stichworte: die Gemeinde, die Gemeinde der Pfarrer, das Register der Bukowiner Bauer, Gemeindemitglieder.